

Magyar Mj Jog

Főszerkesztő:

Tóth Mihály

Szerkesztő:

Szécsényi-Nagy Kristóf

A MAGYAR JOGÁSZ EGYLET FOLYÓIRATA

TANULMÁNYOK

Bócz Endre

Ismét a semmisségi törvényről

Megszületett 2013. szeptember 30-án az Alkotmánybíróság döntése a 2006. évi őszi tömegesztatásokkal összefüggő elítélések orvoslásáról szóló 2011. évi XVI. törvény – a továbbiakban: *Semmisségi törvény* – ügyében.¹

A határozat elhamarkodottnak nem nevezhető. Mint egy korábbi írásomban² utaltam rá, 2011. október 12-ig már több bíró kezdeményezte a törvény alkotmánybírósági felülvizsgálatát; ilyenkor – ha a bíróságon folyamatban lévő ügy eldöntése függ az Alkotmánybíróság álláspontjától – *sonon kívül* kell a testületnek határoznia. E sonon kívüli döntés meghozatala történt most, közel két év elteltével.

A határozat terjedelme két párhuzamos indokolással³ és három különvéleménnyel⁴ valamivel több, mint 23 oldal.

I.

1. Indokolása – szerkezeti felépítését tekintve – követi a már kialakultnak tekinthető gyakorlatot.

Előbb közli azt, hogy húsz – eredetileg az Alkotmányra alapozott, de aztán az Alaptörvényhez igazított – kérelmet egyesítve bíráltak el, majd részletezi a kérelme-

zők által megjelölt jogalapot és az előterjesztett indokokat⁵, végül idézi az Alaptörvény érintett rendelkezéseinek és a megtámadott törvénynek a szövegét.⁶

Mielőtt azonban belebocsátkozna a döntés – szándékai szerint érdemi – indokainak kifejtésébe, kitér az Alaptörvény elfogadása előtti időkből származó alkotmánybírósági határozatok és hirdetett elvek alkalmazhatóságára is. E tüzetes leírásból megtudhatjuk, hogy az itt figyelembe veendő korlátok rendszere meglehetősen bonyolult. Ezért akár szerencsének is tekinthető, hogy az ez ügyben vitatott alkotmányossági kérdéseket – „*így többek között a jogállamiság és az abból következő jogbiztonság követelményét, a hatalommegosztás elvét, a bírói függetlenség és a törvény előtti egyenlőség követelményét*” – az Alkotmány és az Alaptörvény „*azonos tartalommal szabályozza[.]*”. Rájöhetünk tehát, hogy az iménti fejtegetések valójában csak az ismeret-terjesztést szolgálták; „*az Alkotmánybíróság eljárása során figyelemmel volt a korábbi határozatokban kifejtettetekre.*”⁷

Hosszasan foglalkozik ezután a rendszerváltozás utáni négy ismert semmisségi törvénnyel⁸, amelyek alkotmányos voltát – az érintett ítéletek meghozatalakor uralkodó társadalmi és politikai viszonyokra, valamint az akkor hatályos jogszabályok sajátosságaira tekintettel – az Alkotmánybíróság maguk idejében megállapította, majd deklarálja: „*Az alkotmánybíróság [a] vizsgálatát jelen ügyben is az adott időszak⁹ jellemzőire tekintettel végezte el. Köztudott, és az eseményeket vizsgáló bizottságok dokumentumai (az Országgyűlés*

⁵ I. fejezet 1–2., 3. és 4–32. bekezdés.

⁶ II. fejezet 33. és 34. bekezdés.

⁷ III. fejezet 36. bekezdés.

⁸ Az 1989. évi XXXVI., az 1990. évi XXVI., az 1992. évi XI. és a 2000. évi CXXX. (a továbbiakban: *I., II., III. és IV. Semmisségi*) törvények.

⁹ Azaz a 2006. szeptember 18. és október 24. közötti napok.

¹ 24/2013. (X. 4.) AB határozat.

² Tanulmányok egy jelentés nyomán, *Élet és Irodalom* LV. évfolyam 42. szám, 2011. okt. 21.

³ Dr. Salamon László és dr. Juhász Imre.

⁴ Dr. Lévay Miklós, dr. Bragyova András és dr. Kiss László.

Emberi Jogi, Kisebbségi Civil- és Vallásügyi Bizottságának jelentése, az ún. Balsai jelentés, a Civil Jogász Bizottság jelentése, az ún. Gönczöl jelentés, az ún. Papp jelentés, az ún. Ignác jelentés, az ún. Frech jelentés, stb.) is azt támasztják alá, hogy 2006 őszén, Magyarországon deklaráltan a jogállam keretei között, de azzal összeegyeztethetetlen események történtek. Mind a tömegmegmozdulások, mind ezek felszámolása, mind az ezt követő eljárások során számos jogtalan és/vagy jogsértő cselekmény történt (sajtóhírek szerint 472 magánszemély és 45 rendőr ellen 348 eljárás indult, melyből 38 személyt – 22 magánszemélyt – ítéltek el jogerősen.)¹⁰

Idézi a *semmisségi törvény* indokolásából, hogy a jogalkotó erkölcsi és jogi elégtételt kíván nyújtani azoknak, akiknek a hatóságok fellépése során csorbították az emberi, polgári és politikai jogait, illetőleg a tisztességes eljáráshoz való jogát, általánosabb értelemben pedig célja az is, hogy „*visszaadja az igazságszolgáltatás jogszerűségébe vetett társadalmi bizalmat.*”¹¹

Emlékeztet arra is, hogy a büntetőjogi elítéléssel szembeni „*erkölcsi és jogi elégtétel*” – az I. Semmisségi törvény indokolása szerint – „*az elítélt jogi, erkölcsi és politikai rehabilitálását jelenti,*” de – hangsúlyozza – ez „*kizárólag a semmisség jogintézményének a sajátosságaira tekintettel történhet.*”¹²

2. A következőkben sorra veszi az indítványozók érveit. A korábbi alkotmánybírói határozatokban a jogállamiság értelmezése kapcsán kifejtett indokokra hivatkozva elutasítja azt, hogy akár a jogerőnek az elítélt javára történő áttérése, akár a *semmisségi törvényben* használt, és az indítványozók részéről bizonytalan jelentésűnek minősített kifejezések (pl. „*tömegosztatás*”, „*tömegosztatáshoz kapcsolódó cselekmény*”) alkalmazása alkotmányellenességet eredményező mértékben sértené a „*lex certa*” követelményét. A felvetett problémát a jogalkalmazás körében szokásos értelmezési műveletekkel meg lehet oldani – deklarálta.

Azt az állítást sem fogadta el, hogy a törvény kihirdetési hatálybalépése miatt hiányzott volna az alkalmazására való felkészüléshez elengedhetetlenül szükséges idő.¹³

Nem osztotta az indítványozóknak azt a nézetét sem, hogy a törvény előtti egyenlőség alkotmányos elvét sérti a támadott jogszabály, amikor a felhasznált bizonyítási eszközökre utalva („*rendőri jelentés*”, „*rendőri tanúvallomás*”) határozza meg, hogy egy-egy ítélet a hatálya alá tartozik-e, vagy sem.¹⁴ Abban sem látta az emberi méltóságához, a tisztességes eljáráshoz és a jó hírnévhez való jog sérelmét, hogy a törvény a rendőr tanúk vallomásait, illetőleg jelentéseit egységesen kétes hitelűnek deklarálva, kétségbe vonja minden olyan rendőr tisztességét, akik a vitatott eljárásokban közreműködtek. A testület rámutatott: a törvény szövege az

említett bizonyítási eszközök fogalmát nem forrásai minősítésére, hanem arra használja, hogy körvonalazza a hatálya alá eső ügycsoportot.¹⁵

A testületnek az e kérdésekben kifejtett indokai ellen nem tudnék érdemleges kifogást emelni. Inkább az a benyomásom, hogy az indítványozók – talán némiképpen mesterkélt módon – az ellenvetések számszerű növelése érdekében terjesztettek elő nem egy elvont alkotmányjogi fejtegetést.

Az indítványozók természetesen a hatalommegosztás elvének megsértését, s ezen belül a bírói függetlenség és az ügyészség alaptörvénybeli jogai sérelmét is állították, de az Alkotmánybíróság ezt sem látta igazoltnak.

Leszögezte – korábbi keletű alkotmánybírói határozatok egész sorát idézve –, hogy a hatalommegosztás elve a magyar államszervezet legfontosabb szervezeti és működési alapelve, amely persze, feltételezi az alkotmányos szervek közötti együttműködést; hogy korlátlan hatalom nincsen, jogosítványaik – amelyeket egymástól nem vonhatnak el – kölcsönösen korlátozzák egymást. A bírói hatalom legfőbb ismérve – mutatott rá –, hogy az erre rendelt szervezet útján vitássá tett vagy megsértett jogról törvényben szabályozott eljárás során kötelező erővel dönt, azaz döntően az ítékezésben ölt testet. A bírói hatalom korlátait a törvények jelentik, „*amelyet a jogalkotónak az alkotmányos keretek között az Alkotmánynak megfelelően kell megállapítania.*”¹⁶

Ezek után a testület „*[M]egállapította, hogy a jogalkotó nem sértette meg sem a hatalmi ágak szétválasztásának, sem a jogállamiságból következő jogbiztonság elvét azzal, hogy ex lege semmissé nyilvánította a Semmisségi törvényben azok elítélését, akiket a 2006. évi őszi tüntetésekhez kötődő eljárásokban ítéltek el. Bár az Országgyűlés a bíróságokra feladatokat rótt, de ezzel nem csorbította azok Alaptörvényben biztosított függetlenségét, önállóságát. Bizonyos esetekben »mélványolható körülmények«-re figyelemmel mérlegelést is lehetővé tett, a döntések ellen pedig jogorvoslatot biztosított. [...] Az Alkotmánybíróság ezért az indítványt ebben a részében is elutasította.*”¹⁷

3. A „megállapítás” természetesen indokolja az elutasítást, de a megelőző fejtegetések nem magyarázzák magát a megállapítást, holott az szorult volna indoklásra.

Nyilvánvalóan érezte ezt a testület is, és ezért a továbbiakban hosszadalmas magyarázkodással folytatta.

Részletesen ismerteti így a II. világháborús kollaboránsokra, és az 1968. évi párizsi diákzavargások résztvevőire vonatkozó francia¹⁸, a Mussolini-rendszerrel és a háborúval, meg a háborút követő agrármozgalmakkal stb. összefüggő, valamint az 1968-as diáktüntetésekkel és gyárfoglaló munkásmozgalmakkal kapcsolatos olasz,¹⁹ majd az 1968. évi (nyugat-)németországi és nyugat-berlini radikális mozgalmakhoz kötődő német

¹⁰ III. fejezet 42. bekezdés. Eszerint a 38 elítélt vádlott között 16 rendőr volt.

¹¹ III. fejezet 43. bekezdés.

¹² III. fejezet 44. bekezdés.

¹³ III. fejezet 46–52. bekezdések.

¹⁴ III. fejezet 57–59. bekezdések.

¹⁵ III. fejezet 60–61. bekezdések.

¹⁶ Az Alkotmánybíróság Határozatai, 2004., 1655. és 1657. számú döntések., III. fejezet 54. bekezdés.

¹⁷ III. fejezet 56. bekezdés.

¹⁸ III. fejezet 64–66. bekezdés.

¹⁹ III. fejezet 67–69. bekezdés.

törvényhozást.²⁰ A nemzetközi kitekintést azzal zárja, hogy áttekintést ad az Amerikai Egyesült Államokban a sorozást megtagadó, illetőleg az országot elhagyó hadköteles állampolgárokra vonatkozóan tett intézkedésekről.²¹

Ez a nemzetközi példatár inkább gyengíti, mint támogatja a vitatott döntést;²² amellet szól, hogy az Országgyűlésnek nem a bíróságokat kellett volna dezavualnia, hanem – ha nincs inyére az elítéltek megbüntetésére – közkegyelmet kellett volna a *semmisségi törvény* által meghatározott körben gyakorolnia. *Azt ugyanis soha, senki nem vitatta, hogy a bűnösséget kimondó és/vagy büntetést kiszabó bírósági ítélet jogerejét a törvényhozás közkegyelem (vagy az államfő egyéni kegyelem) gyakorlásával Magyarországon jogosult áttörni.*

A parlament a testület szerint „*más utat is választott volna*” – azaz hirdethetett volna közkegyelmet – de az sem lett volna egyszerűbb.²³ Ez valószínűleg így van, de *annak legfeljebb a méltányosságát vagy az igazságosságát lehetett volna kétségbe vonni, az alkotmányosságát azonban nem.*

4. Annak a – korábban szó szerint idézett – megállapításnak az Alkotmánybíróság által ténylegesen figyelembe vett magyarázatát, hogy a *semmisségi törvény* meghozatalával a jogalkotó nem sértette meg a hatalmi ágak megosztása, illetőleg a jogbiztonság elvét, a III. fejezet végén találjuk.

Szó szerint így hangzik: „*[a] rendkívüli és nem ismétlődő helyzet kezelésére figyelemmel a jogalkotónak kellő szabadsággal kell bírnia a nemzeti megbékélés szempontjainak érvényre juttatása során, feltéve, hogy az Alaptörvény rendelkezései nem sérülnek.*”²⁴ „*[M]ivel az ilyen természetű (akár parlamenti, akár államfői) döntések kivételes jellegűek és az előbbieken szükségképpen – az igazságosságra hivatkozva – egy különleges helyzet politikai és jogi kezelésének az igénye dominál, ezért ennek mércéje nem lehet kizárólag az alkotmányos büntetőjog, amelyre hivatkoztak az indítványozók. Ezt, és az ügy lezárásához, valamint a társadalmi megbékéléshez fűződő közérdek szempontját az Alkotmánybíróság nem hagyhatta figyelmen kívül.*”²⁵

II.

1. A 2006. évi őszi események nagy általánosságban ismertek, hiszen ország-világ láthatta annak idején egyrészt a helyszíni televíziós közvetítéseket, másrészt egyes, a közönség pártpolitikai töltésű érzelmi-indulati befolyásolására különösen alkalmas képsorokat azóta

is násig ismételtettek, hogy nyoma veszett a tárgyilagos megközelítésre való törekvésnek is. A történetek éveken át éles politikai vita tárgyául szolgáltak, s ebben a légkörben született meg az „igazságtételi törvényhozás” gondolata.²⁶

Részletesen felesleges lenne foglalkoznom velük. Vannak azonban olyan – esetleg mellékesnek tűnő – elemek, amelyekről mégis szólnom kell, mert a *semmisségi törvény* háttere ismeretük hiányában alig lenne érthető.

A törvény javaslatát 2011. február 2-án nyújtotta be dr. Balsai István, az Országgyűlés Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottságának akkori elnöke, és dr. Lázár János, a nagyobbik kormánypárt parlamenti frakciójának akkori vezetője.

Közvetlen előzményének tekinthető az, hogy dr. Balsai István 2010. június 10-i kelettel kormány megbízatást kapott a miniszterelnöktől: „*Feladata az lesz, hogy hozzáfáradjon annak felderítéséhez, hogy kik a 2006. október 23-i rendőri brutalitás, tömeges emberi jogi jogsértéseknek a felelősei, illetve kik követték el azokat.*” Terjedelmes jelentését 2011. március 15-én terjesztette elő. Ennek túlnyomó része a tömegmegmozdulások történeti leírásával és annak hatósági – főként rendőrségi – kezelésével foglalkozik. Pártpolitikushoz illően helyezte el a hangsúlyokat is, és természetesnek vehetjük azt is, hogy nem méri fukarul a hatóságoknak a negatív minősítő jelzőket.

A jelentés V. – „*A kisiklott igazságszolgáltatás*” című – mintegy 20 oldalnyi fejezete foglalkozik az ügyészség és a bíróságok munkájának áttekintésével. Itt azonban főként az a szemrehányások forrása, hogy gyakorlatilag futószalagon, sablonosan és rutinszerűen intézték az ügyeket; érdemleges, a konkrét eset tényeiből merített indokok nélkül vették őrizetbe a gyanúsítottakat és indítványozták, majd rendelték el előzetes letartóztatásukat, illetőleg állították őket vádirat nélkül bíróság elé. Kifogásolja azt is, hogy – mint a Civil Jogász Bizottságnak a Legfelsőbb Bírósághoz intézett megkeresésében olvasható – az eljárás hivatalos résztvevői (bírák, ügyészek) közül egyesek nem megfelelő hangot ütöttek meg, lekezelően bántak a gyanúsítottakkal, a védekezésüket nem kellő fogékonysággal fogadták, bizonyítási kérelmeiket rendre nem fogadták el.

Az előzetes letartóztatás elrendelésével összefüggő, régi – kb. 50 éves – szemlélet következtében meggyökeresedett rutin hibái a 2006. évi őszi események nyomán végre éles megvilágításba kerültek. A hazai büntetőeljárás gyakorlatban ugyanis nem új jelenség, hogy az előzetes letartóztatást elrendelő határozatok az eljárás tárgyául szolgáló történet tényelemeiből merített konkrét érv bemutatása nélkül jelentették ki, hogy ennek

²⁰ III. fejezet 70. bekezdés.

²¹ III. fejezet 71–72. bekezdés.

²² Ezt nyilvánvalóan felismerte dr. Salamon László és dr. Juhász Imre; párhuzamos indokolásukban az 56–70. bekezdést ide nem illőnek mondják és elutasítják a *semmisségi törvény*vel való párhuzamba állításukat.

²³ III. fejezet 76. bekezdés.

²⁴ 74. bekezdés.

²⁵ 78. bekezdés. Dr. Salamon László és dr. Juhász Imre nem ért egyet azzal, hogy az alkotmányossági követelmények mércejét különleges helyzetek politikai és jogi kezelésének függvényévé lehetne tenni.

²⁶ „A Fidesz–MPSZ választási programjának egyik sarokköve volt, hogy a 2006-ban kibillent jogállami egyensúlyt visszaállítsa, visszaadja az embereknek a független igazságszolgáltatásba, az értük és nem ellenük dolgozó tisztességes rendőrségbe, a jogok uralmába vetett hitüket. Az ártatlanul bántalmazottaknak, fogvatartottaknak és elítélteknek erkölcsi és anyagi elégtételt, a felelősöknek elszámoltatást ígért [...]” – írja dr. Balsai István a jelentésének bevezetőjében.

az intézkedésnek egy vagy több (a törvényből szövegszerűen idézett) előfeltétele megállapítható. Erre már az 1980-as években, főügyészhelyettesként felfigyeltem és a magam hatáskörében igyekeztem tenni ellene. Később a szakajtóban közölt cikkekben, majd szakkönyvekben és a felsőoktatásban is²⁷ újra meg újra szót emeltem miatta, de ennek nem sok hatását tapasztaltam. Több évtizedes szemlélet megváltoztatása csak a magasabb szintű bíróságok huzamos idejű és következetes gyakorlataól remélhető. Nem tudom, hogy a Fővárosi Bíróság másodfokú tanácsainak a jelentésben sorozatosan idézett helyes szemlélete mennyiben állandósult a bírói gyakorlatban.²⁸

2. Az Alkotmánybíróság a jogalkotó indítékát elfogadva ugyan maga is kimondja, hogy „köztudott, és az eseményeket vizsgáló bizottságok dokumentumai [...] is azt támasztják alá, hogy 2006 őszén Magyarországon [...] mind a tömegmegmozdulások, mind ezek felszámolása során számos jogtalan és/vagy jogsértő cselekmény is történt”, hiszen 348 eljárás indult 517 személy ellen, s ezek orvoslása – a szövetségességéből értelemszerűen – akár „igazságtételi törvényt” is indokolhat, ám a törvény csak azokat a magánszemélyeket érinti, akiknek a bűnösségét kimondták.

A testületnek sajtójelentésekből 22 ilyenről volt tudomása.²⁹ Már csupán a kedvezményezettek számaira tekintettel is szélsőséges aránytévesztés e *semmisségi törvény* és a korábbi négy hasonló jogszabály között párhuzamot vonni, hiszen ott elítéltek százairól, sőt nemegyszer ezreiről volt, itt pedig legfeljebb tucatjairól lehet szó. Természetesen ezzel nem azt akarom mondani, hogy szükségtelen akár egyetlen törvénytörést vagy megalapozatlan elítélést is orvosolni, hanem azt, hogy ítélet sokaságának törvényhozási úton történő semmissé nyilvánítása – mint ezt az Alkotmánybíróság régebben maga is hangsúlyozta – csak kivételesen lehet szükséges, és csak ilyenkor tekinthető helyénvalónak.

3. Az alkotmánybírói határozatban azt olvashatjuk, hogy a politikai célú „igazságtételi” törekvés törvény útján a büntetőjoggal szemben kizárólag a sem-

misség jogintézményének sajátosságaira tekintettel érvényesíthető.³⁰

Mit jelent ez?

A „*semmisség*” fogalmát a magánjogban a jogügyletek, az eljárási jogokban az eljárási cselekmények (aktusok) tanában tárgyalják.³¹

„*Eljárási cselekmények*” a joghatás kiváltását célzó emberi cselekményeknek az a csoportja, amelynek célja eljárásjogi – a büntetőeljárásban értelemszerűen büntetőeljárási jogi – hatás elérése. Érvényes joghatás akkor fűződhet hozzájuk, ha jogilag megengedettek; továbbá, ha akaratkijelentések, alaposak, ha pedig tudomás-kijelentések, nem valótlanok. További követelmény, hogy az eljárás olyan résztvevőjétől származzanak, aki (eljárásjogi pozíciója folytán) jogosult az adott eljárási cselekményre; hogy fennálljanak azok a feltételek, amelyeket a jog a kérdéses eljárási cselekményhez megkíván, és hogy követelményszerű formában jelenjen meg. Ellenkező esetben az eljárási cselekmény *fogyatékos*³², és a rendeltetésének megfelelő hatást nem váltja ki.³³

Az aktusok fogyatékosága az esetek egy részében – egyszerűbb vagy körülményesebb módon – kikü-

³⁰ III. fejezet 44. bekezdés.

³¹ A régebbi büntetőeljárási jogi tankönyvek (pl. dr. Angyal Pál: *A magyar büntetőeljárás jog tankönyve I–II.* kötet, Athenaeum irodalmi és nyomdai rt. kiadása, Budapest 1915–17. pl. 19 oldalt fordított erre. Legrészletesebben dr. Móra Mihály tárgyalta e témát az általa szerkesztett *A magyar büntető eljárási jog* c. munkában (Tankönyvkiadó, Budapest, 1961., 203. és köv. oldalak, a továbbiakban: *Móra-tankönyv*), külön alfejezetet szentelve fogalmuknak és jelentőségüknek, osztályozásuknak, a fogyatékos eljárási cselekmények különféle neveinek, valamint orvoslásuknak, és az eljárási előfeltételükhöz való viszonyuknak. Király Tibor *Büntetőeljárási jog* c. tankönyve (Osiris, Budapest, 2000., a továbbiakban: *Király-tankönyv*) a 191–198. oldalon foglalja össze a tudnivalókat. Tremmel Flórián korábbi tankönyve, a *Magyar büntetőeljárás* (Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2004.), 5 oldalt szán rá, a Fenyvesi Csaba–Herke Csongor–Tremmel Flórián kollektíva *Új magyar büntetőeljárás* c. újabb tankönyvében (Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2004.) az anyag a 199–208. oldalakon valamit bővül, Farkas Ákos és Róth Erika *A büntetőeljárás* c. tankönyvében (KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 2004) viszont az „eljárási cselekmények” kifejezésre utaló fejezetcím nincs. A dr. Bánáti János, dr. Belovics Ervin, dr. Csák Zsolt, dr. Sinku Pál, dr. Tóth Mihály (egyben szerkesztő) és dr. Vókó György *Büntető eljárásjog* c. tankönyvében (HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2009.) közel egy oldal terjedelmű szöveg magyarázza az eljárási cselekmények mibenlétét. Az eljárási cselekmények részletesebb dogmatikai elemzésével csak Angyal Pál és Móra Mihály tanfogymve foglalkozik.

³² Vö. *Móra-tankönyv*, 208. és következő oldalak.

³³ A tanúvallomás rendeltetése az, hogy a bíróságot a való tények ismeretéhez juttassa. A vallomástétel – és ennek keretében ismereteinek közlése, a tudomáskijelentés – a tanú eljárási cselekménye. A tudva hamis vallomást tevő tanú célja az, hogy félrevezesse a bíróságot. A hamis vallomás – mivel valótlan tudomáskijelentés – fogyatékos eljárási cselekmény, s ha célt ér (vagyis a bíróság elfogadja), hamis ténymegállapításhoz vezet, azaz a tanú eléri ugyan a célját, de a vallomás nem tölti be valódi rendeltetését, noha a tanú eléri célját.

²⁷ Az előzetes letartóztatás a büntetőeljárási gyakorlatban, Acta Humana 1992. évi 8. száma, *A kényszerintézkedések büntető eljárásjogi és kriminalisztikai nézőpontból* (RTF. Rendvédelmi füzetek 2000/2. és 3. sz. Bp. 2000. és Ügyészek Lapja 2000/2. és 3. sz.), *Letartóztatás a bizonyítás védelmében, eljárásjogi és kriminalisztikai nézőpontból – gondolatok az új Be. alapján* Tanulmányok Vigh József 70. születésnapjára (ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Bp. 2000.), *Személyes szabadság korlátozása a terhelt jelenlétének biztosítása érdekében*, Békés Imre ünnepi kötet, szerkesztette dr. Gellért Balázs (ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Bp. 2000.)

²⁸ Az előzetes letartóztatások kérdésében 2011-ben az Országgyűlés Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottságának Ellenőrzési Albizottsága két tanácskozást is tartott, s amit a Fővárosi Bíróság jelen volt tanácsvezető bírása e kérdésben ott elmondott, abból inkább az derült ki, hogy – mint szokásos – a hirdetett elvek helyességét senki nem vonja ugyan kétségbe, de a gyakorlat javarészt a kitaposott úton halad továbbra is.

²⁹ Vö. III. fejezet 42. bekezdés.

szöbölhető, de előfordulnak orvosolhatatlanul fogyatékos eljárási cselekmények is.

Egyik csoportjukba azokat szokás sorolni, amelyeknek a fogyatékosága szembeszökő, mert a büntetőeljárási cselekmény lényeges jegyei teljesen hiányoznak belőlük, pl. nem a bírósági szervezetbe tartozó grémium hirdet bűnösséget kimondó ítéletet.³⁴ Ezek az ún. „*non existens*” aktusok.

Egy másik csoportjukat a *hatálytalan eljárási cselekmények* két változata alkotja.

Eredetileg hatálytalan egy eljárási aktus, ha az eljárási törvény kifejezett rendelkezéssel megvonja tőle a jogi hatást, mint pl. a védőről való lemondástól, ha a védelem a törvény szerint kötelező; a mentességi jogra alaposan hivatkozó, de mégis vallomástételre kötelezett tanú vallomásától, amely „*bizonyítási eszközként nem vehető figyelembe*,” vagy a magánfélnek a büntetés súlyosítására irányuló fellebbezésétől, amely a *Be.* szerint nem jogosulttól származik.³⁵ Az ilyen aktusok nem járnak jogi hatással; általában minden külön intézkedés nélkül érvénytelenek, és többnyire egyszerűen figyelmen kívül lehet hagyni őket.

A *nem eredetileg hatálytalan* eljárási cselekmények további két alcsoportját azok a fogyatékos aktusok alkotják, amelyek csak akkor válnak azzá, ha hatályon kívül helyezik (vagyis érvénytelené nyilvánítják) őket. Ez – a törvény szerint – vagy *kötelezően kimondandó* vagy – mérlegelés eredményeként – *kimondható*.³⁶

4. A bíróság ítélete is az eljárási cselekmények közé tartozik, s lehet – akár orvosolhatatlanul is – fogyatékos. Fogyatékosága eredhet akár az ítélethozatal előtt az eljárás menetében, akár az ítélethozatal keretében elkövetett hibából. Ha az alsófokú ítélet fogyatékosága orvosolható, a rendes jogorvoslatra eljáró bíróság orvosolhatja: megváltoztatja, ha pedig orvosolhatatlan, hatályon kívül helyezi (érvényteleníti), és szükség esetén új eljárást és új határozat hozatalát rendeli el.

Ha a bűnösség kérdésében valótlan (téves) ítélet fogyatékos voltát nem ismerik fel, az is jogerőre emelkedhet. Ha az ítéletben a vádlottat bűnösnek mondták ki, akkor – bár az ítélet jogerőre emelkedése nem változtat az eljárási cselekmény orvosolhatatlan fogyatékoságán, „*[b]ekövetkeznek a jogerő által előírt hatások: az ítélet végrehajtható lesz és a benne megállapítottakat igaznak fogadják el. A jogi és állami élet szférájában hatni kezd mindaz, amit a jog csak az igaz ítélethez kíván kapcsolni.*” – írta Király Tibor.³⁷ Ilyenkor a rendkívüli jogorvoslatok – perújítás, felülvizsgálat, jogorvoslat a törvényesség érdekében³⁸ – kínálnak megoldást; lehetővé teszik, hogy magasabb (esetleg a legmagasabb) bírói fórum feloldja a jogerőt, *ex tunc* hatállyal megsemmi-

sítse a hibás ítéleteket és ha kell, az eljárás megismétlését rendelje el. *Mindez azonban a bíraskodáson mint hatalmi ágazaton belül bonyolódik le.*

Amikor Király Tibor – elsőként a hazai büntetőeljárási jogi szakirodalomban – részletesen elemezte³⁹ a formailag jogerős ítéletnek azt az állapotát, hogy – mint eljárási cselekmény, jogi aktus – orvosolhatatlanul fogyatékos „*lappangó semmisség*”-nek nevezte e jelenséget.

A rendszerváltozás idején tömeges, eleven és gyakorlati problémaként jelentkeztek azok az igazságtételi igények, amelyeknek elméleti alapja a koncepciók perekben hozott ítéletek „*lappangó semmissége*” volt.

A „*koncepció per*” kifejezés a Sztálin halála utáni időben keletkezett, s hazai viszonylatban főként a Rajk-per nyomán terjedt el. Eredetileg olyan büntetőeljárást jelentett, amely egy előre megírt forgatókönyv szerint bonyolódik le, s egy – esetleg valós elemeket is felhasználó, de a lényegét tekintve valójában meg nem történt, hanem céltudatosan kigondolt, és a hatályos törvények szerint bűncselekménynek minősülő tetteket is magában foglaló – eseményeknek valóságos bírósági környezetben, a bírósági eljárás szabályaihoz igazodó szerepek eljátszására kötelezett, vagy kényszerített résztvevők közreműködésével történő látszólagos demonstrálásként jelent meg, ahol a kitalált, de el nem követett, ám látszólag bizonyított tett miatt színleg a hatályos törvényekre hivatkozva, de valójában a szerep előírásának megfelelően kihirdetnek egy látszatítéletet, abban büntetést szabnak ki, és ezt ténylegesen végre is hajtják.⁴⁰

Később a „*koncepció per*” fogalom alá vonták az olyan büntetőeljárásokat is, ahol „*[v]alóságos eseményekből ideologikusan meghatározott ténybeli és jogi következtetéseket vontak le. A jogi ítélkezés alapja, gondolati koncepciója hamis – ideológiailag meghatározott – értékrend, vagy inkább nem-érték volt.*”⁴¹ illetőleg, ahol a büntetőeljárás alapjául szolgáló törvény „*[o]lyan csapdát állított a jószándékú embernek, amit nehezen kerülhetett volna el. Ha a törvény morálisan lehetetlent kívánt [...] vagy irracionálisat követelt [...] a törvény megszegése biztosan bekövetkezett. Az effajta törvények célja tehát nem az volt, hogy megtartsák őket, hanem, hogy alkalmat adjanak az osztályidegenek, a hatalom által megformált ellenségképebe illő emberek megbüntetésére.*”⁴² Az e két ügycsoportban hozott ítéletekről az I. és a II. *Semmisségi törvény* kimondta, hogy „*semmissnek tekintendők*”, vagyis maga nyilvánította őket (*ex lege*) semmissé.⁴²

Mindkét törvény indokolása tartalmazza ugyanazt a kijelentést, hogy „*[A]z Országgyűlés nem a bíróság jogkörében jár el, és nem az elítélések megalapozottsá-*

³⁴ Ld. *Móra-tankönyv* 213. oldal.

³⁵ *Be.* 324. § (1) bekezdés g) pont, 341. § (1) bekezdés.

³⁶ Ld. *Móra-tankönyv* 213–214. oldal.

³⁷ Király Tibor *Szemelvények ötven év büntetőjogi és más tárgyú tanulmányaiból, ahogyan magukon viselik a korszakok bélyegét* (ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Bp., 2005.), a továbbiakban: *Király, 2005.*), 143. oldal.

³⁸ Ld. 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: *Be.*) XVII., XVIII. és XIX. fejezet.

³⁹ A *Büntetőítélet a jog határán* c. könyvében (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1972.) elméleti problémaként, és elsősorban az igazsághoz, illetőleg a téves ténymegállapításhoz kapcsolva tárgyalja a kérdést, elemzi a jellegzetességeit és foglalkozik büntetőeljárásbeli rendezésük lehetőségeivel.

⁴⁰ Az effajta perek javarészt 1948 és 1953 között zajlottak le, és utána egyedi rendkívüli jogorvoslati eljárásokban helyezték hatályon kívül az egyes ítéleteket.

⁴¹ Ld. *Király-tankönyv*, 80–81. oldal.

⁴² A semmisségről a bíróságnak az arra jogosult részére – kérésére – csak igazolást kellett adnia.

gát és törvényességét vizsgálja. A semmissnek tekintés az elítélt jogi, erkölcsi és politikai rehabilitálását jelenti[.]”, de azt is, hogy „az elítéléseknek nem volt jogalapja”, és a hatályuk alá vont perek „konceptiósak”, az elítéltek pedig „ártatlanok” voltak.

Király Tibor a három idézett kijelentést egybevetve rámutatott: a második és harmadik kijelentés az elsőnek a helytálló voltát kétségessé teszi. *A törvényhozó az elítélés „jogalap nélküli”-ségének és az elítéltek ártatlanságának deklarálásával azt mondta ki, hogy az elítéléskori anyagi büntetőjogszabályok voltak eredendően semmisek.* Más szavakkal: az azokra a jogszabályokra alapozott ítéleteket nem az ítélethozatalkori, hanem az 1989-ben és 1990-ben mértékadó „erkölcsi értékrend”-hez viszonyítva minősítette.⁴³

Még inkább nyilvánvaló ez a III. Semmisségi törvény esetében; itt nem is a törvény mondta ki az érintett ítéletek semmisségét, hanem a bíraskodás mint külön hatalmi ág hatáskörébe utalta ezt, miután itt már nem nagy ügytömegekről volt szó. A semmisséget akkor volt szabad kimondani, ha egyedi, e célra rendelt bírósági eljárásban azt állapították meg, hogy az elítélés alapjául szolgált cselekmény az ítélethozatalkor már a hazai jogrendszer részét képező „[P]olgári és Politikai jogok Nemzetközi Egyezségokmányában rögzített alapjogok gyakorlását vagy az abban foglalt elvek és célok megvalósítását jelentette.”⁴⁴ Végül a IV. Semmisségi törvény – az első kettőhöz hasonlóan – ismét maga nyilvánította semmissé azokat az ítéleteket, amelyeket rögtönbíraskodásban, gyorsított eljárásban, illetőleg népbírósági tanácsban hoztak, mert ezek az eljárások nem feleltek meg az elfogulatlansággal és a pártatlan igazságszolgáltatással szemben támasztott követelményeknek. Itt is az alkalmazott jogszabályokból eredt tehát az ítéletnek, mint a bíróság eljárási cselekményének orvosolhatatlan fogyatékosága.

Az Alkotmánybíróság helyesen szögezte le mindazt, hogy az „igazságtételi” jogalkotásban „[a] büntetőjoggal szemben támasztott követelmények érvényre juttatása kizárólag a semmisség jogintézményének sajátosságára tekintettel történhet[.]”, mind azt, hogy a megoldás módjának az Alaptörvénnyel összhangban kell állnia.⁴⁵

Az eljárási cselekmények tanában található elemi tantételek szerint egy bírósági ítéletet olyan ténymegállapítási vagy jogalkalmazási hiba tesz semmissé, amely a büntetőeljárás szabályok értelmében – kötelezően vagy fakultatíve – hatályon kívül helyezést követel.⁴⁶ Ha a semmisségi ok az eljárásban rejtve marad, az ítélet ugyan formailag jogerőssé és akár végrehajthatóvá is válik, de „lappangó semmisség”-ként továbbra is létezik. Így a bíraskodáson mint elkülönült hatalmi ágon

belül rendkívüli jogorvoslattal az elítélt javára időbeli korlát nélkül, terhére pedig korlátozott ideig bármikor érvényesíthető.

III.

1. A semmisségi törvény – a benne felsorolt bűncselekményfajták alapján ítélve – kizárólag a magánszemélyeket érintő ítéletekre vonatkozik. Ezen nincs mit csodálkozni, hiszen a törvényt kezdeményező – 2006-ban ellenzéki – politikai erő nem titkoltan rokonszenvezett a kormányellenes tömegmegmozdulásokkal.

Nem kétséges – hiszen mindenki láthatta –, hogy a tüntetések és a rendőri akciók során mi zajlott. Ami ezekben a napokban Budapest utcáin történt, az nem tekinthető szokványosnak a város megszokott, mindennapi életében. A mindkét oldalon felkorbácsolt indulatok következtében a szokásosnál jóval gyakoribbak voltak a jogellenes cselekmények, a hatóságok pedig – az ügyészség és a bíróságok is beleértve – a megnövekedett munkatehernek, meg a soha nem látott ügyekben teendő sürgős intézkedések tömegének tulajdoníthatóan a megszokottnál gyakrabban hibáztak. Az alkotmánybírósági határozat e körülmények összességére utal, mint „rendkívüli és nem ismétlődő helyzet”-re, amelynek kezeléséhez a jogalkotónak megfelelő szabadságot kell élveznie.⁴⁷

Am bármi is történt az utcákon, az igazságszolgáltatás működését illetően „rendkívüli helyzet”-ről beszélni túlzás. Az ügyészségi és bírósági hivatalokban a – nyilván feszített ütemű, zökkenőktől és hibáktól sem mentes – munka folyamatos volt.

A megindított büntetőügyeknek csak csekély töredéke jutott el a bíróságokig. Az előzetes letartóztatásra irányuló 177 ügyészi indítványból 27–28-at a bíróság (a nyomozási bíró) elutasított, és a rutinnak alapjában véve megfelelően elrendelt⁴⁸ 149–150 kényszerintézkedés elleni védelmi fellebbezés a törvény szemléletét szigorúban követő Fővárosi Bíróságnál több mint 70 esetben eredményesnek bizonyult.⁴⁹ Ezek a tények arra mutatnak, hogy működött – ha talán nem is elég hatékonyan – az ügyészség, mint „szűrő”, a bírói kontroll, és a jogorvoslati rendszer is; a kényszerintézkedést számos esetben házi őrizetre vagy lakhelyelhagyási tilalomra enyhítették, de többnyire teljesen mellőzték. Figyelmet érdemel, hogy az előzetes letartóztatási ügyekben hozott – és dr. Balsai István jelentésében idézett – másodfokú határozatokban a Fővárosi Bíróság ismételt⁵⁰ hangsúlyozza, hogy „A Magyar Köztársaság területén sem rendkívüli állapot, sem olyan rendkívüli helyzet nincs”,

⁴⁷ III. fejezet 73. bekezdés.

⁴⁸ Nem helyesen, hanem annak a rutinnak megfelelően, amelyet évtizedeken át számottevő eredmény nélkül kárhoztattam!

⁴⁹ Dr. Szoboszlai-Szász Richárd fővárosi főügyész helyettes nyilatkozata; az Országgyűlés Emberi Jogi, Kisebbségi Civil- és Vallásügyi Bizottságának dr. Gulyás Gergely által vezetett vizsgálóbizottságának (a továbbiakban: Parlamenti bizottság) jegyzőkönyvéből idézi dr. Balsai István.

⁵⁰ Így pl. a 17. Bnf. 1938/2006/2., 17. Bnf. 1944/2006/2., 14. Bnf. 1989/2006/2. számú végzések indokolásában.

⁴³ A három semmisségi törvény jogi természete – és a negyediké, Király, 2005., 225. és következő oldal.

⁴⁴ Az Egyezségokmányt a Magyar Népköztársaság ratifikálta, az 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel kihirdette, s így az a kihirdetéssel a magyar jogrendszer részévé vált.

⁴⁵ III. fejezet 44. bekezdés.

⁴⁶ Jelenleg az 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) 373–378. §-ai.

amely általában kihatna a közrend elleni bűncselekmények tárgyi súlyának megítélésére.

Csalóka látszat tehát, hogy a valóban szokatlan utcai események az igazságszolgáltatásban „rendkívüli helyzetet” teremtettek volna.

2. A jogalkotó „az utóbb vitatottá vált rendőri intézkedések, eljárások alapján indult és utólag megkérdőjelezhető valóságtartalmú rendőrségi⁵¹ tanúvallomásokra alapított elítélések semmissé nyilvánításáról döntött [.]” – olvasható az alkotmánybíróági határozatban.⁵²

Ennek a mondatnak a háttere érdekes.

a) A parlamenti bizottság az akkori fővárosi főügyész jelenlétében hallgatta meg három beosztottját, az illetékes fővárosi főügyész helyettesét, a Fővárosi Nyomozó Ügyészség vezetőjét és egy kerületi vezető ügyészt, akik ismételt és egybehangzóan kijelentették, hogy a rendőröknek az intézkedéseikről tett írásbeli jelentései *közokiratok*, amelyek az ellenkező bebizonyításáig igazolják a bennük állított tényt. Hivatali előjárójuknak ehhez nem volt szava. Az így mértékadónak látszó jogértelmezés bizonyára megtetszett a miniszterelnöki megbízottnak, magáévá tette, sőt tovább is fejlesztette ezt a – téves – álláspontot. Így kapott lábra a *rendőrök által tömegesen elkövetett közokirat-hamisítások legendája*, amelyre az alkotmánybíróági határozat imént idézett részlete is utalt, s ami – a „rendkívüli helyzet” látomása mellett – egy újabb indok szerepét töltötte be a *semmisségi törvény* ügyében. Ennek megvilágításához azonban egy kis kitérőt kell tennem.

A jogrendszer – a köznyelvtől eltérően – különbséget tesz *irat* és az *okirat* között. *Irat* az olyan tárgy, amelyen grafikai, műszaki, vegyi vagy más eljárással (és dechiffrirozhatóan) adatot rögzítettek. *Okirat* (és tárgyi bizonyítási eszközként kezelendő) az olyan irat, amely „[v]alamilyen tény, adat valóságának, esemény megtörténtének vagy nyilatkozat megtételének bizonyítására készül, és arra alkalmas.”⁵³ Az okiratok közül kiemelkednek – alaki követelmények, bizonyító erő és büntetőjogi védelem szempontjából egyaránt – a közokiratok. *Közokirat* „[A]z olyan okirat, amelyet bíróság, közjegyző vagy más hatóság ügykörén belül a megszabott alakban állított ki[.]”⁵⁴ Ebben a – büntetőjogban is irányadó⁵⁵ – meghatározásban „hatóság” az olyan szerv vagy személy, amely vagy aki közhatalmi jogosítványokkal

rendelkezik. A közokirat-hamisítás megítélésénél a jogalkalmazási gyakorlat differenciáltan kezeli a többféle adatot tartalmazó, de egészében egyébként közokiratnak minősülő okmányt aszerint is, hogy melyik benne foglalt adat közhitelű igazolása tartozik a kiállító hatóság ügykörébe.

A rendőrség egyes – jogszabályban tételesen felsorolt – szervei közhatóságok (rendőri hatóságok), de maga a *rendőr nem hatóság*. A rendőr tehát közokiratot csak akkor és annyiban készíthet, amennyiben a beosztási helyéül szolgáló *rendőri hatóság* nevében joga van az annak hatáskörébe tartozó ügyben „tény, adat valóságának, esemény megtörténtének vagy nyilatkozat megtételének” bizonyítása végett arra alkalmas iratot az előírt formában kiadni. Ez – rendszerint – a kérdéses rendőri hatóság belső szabályzatától függ.⁵⁶ A rendőrségi fogdakezelő által kiállított befogadási irat annyiban közokirat, hogy igazolja az előállított személy átvételének tényét és időpontját, valamint az átvételkor állapottát (esetleges sérüléseit), és azt is, hogy mit közöltek a kiállítóval az előállítás okaként, de nem igazolja az indokul feltüntetett cselekménynek a megtörténtét.⁵⁷

b) A hierarchikus szervezetekben az olyan a közléseknek a gyűjtőneve, amelyekkel a beosztott a hivatali, szolgálati előjáróját tájékoztatja a munkájának, szolgálatának ellátása során kifejtett tevékenységéről, szerzett észleleteiről, tapasztalatairól, esetleges rendkívüli eseményekről stb., „(szolgálati) jelentés.”

A beosztott a rendőrségen is köteles előjáróját tájékoztatni a ténykedéséről. A rendőrök (szolgálati) jelentéseinek túlnyomó többsége szóbeli, de természetesen, sok jelentést – így a személyes szabadságkorlátozásról, kényszerítő eszköz alkalmazásáról szólókat mindig – írásba is kell foglalni. Az *írott jelentés* mint *okirat*, igazolja a jelentéstétel tényét és a jelentés szövegét.⁵⁸ Arra, hogy a jelentett tény a valóságnak megfelel, az írásbeli jelentés nem bizonyíték, *csupán arról tájékoztat, hogy a jelentést tevő rendőr várhatóan mit tanúsítana.*

A jelek szerint az a jogi téveszme, amely szerint a

⁵⁶ Lévéen hierarchikus szervezetről szó, a hatóság nevében kijelentéseket rendszerint elsősorban a vezető tehet, de ezt a jogát *delegálhatja*, vagyis megoszthatja a beosztottaival. Nagyobb létszámú szervezeti egységekben ezt általában a szervezeti és működési szabályzat rendezi, de a vezető eseti felhatalmazásokat is adhat.

⁵⁷ Dr. Balsai István a miniszterelnökhöz intézett jelentésében hosszasan tárgyalta a tömeges elutasítás módszerét, és a fogdakezelők által kiállított befogadási értesítéseket közokiratnak minősítve felhántorgatta, hogy az aláíró – aki nem is volt a helyszínen, és így az ott történekről semmit nem tudott – így valószínűleg igazolta „hamis közokiratban” a befogadott által állítólag elkövetett cselekményt.

⁵⁸ Ha a *rendőri hatóságnál* a jelentést az ügykezelő érkezteti, akkor az a *hatóságnak* az átvételt igazoló nyilatkozatának (az érkeztető bélyegző lenyomata) folytán annyiban közokirattá válik, hogy közhitelűen igazolja: *melyik hatóságnál, mikor*, és hogy *ezt a jelentést tette* a rendőr. Ha egy másik, hasonlóan látszó, de eltérő szövegű iraton is nyugtázza az ügykezelő az átvételt, amit kiad neki, az is közokirattá válik annyiban, hogy az írásbeli jelentéstétel *tényét, helyét és időpontját* közhitelűen igazolja, de a *szövegazonosságot már nem*. A szöveg szempontjából csak a hatóságnak átadott példány a hiteles.

⁵¹ A „vallomás” főnévhez tartozó jelzőt itt az Alkotmánybíróság nem a köznyelvben szokásos „rendőrségen tett” értelemben használja, hanem arra utal vele, hogy a vallomás rendőrtől („rendőri”) származott

⁵² III. fejezet 47. bekezdés.

⁵³ Be. 116. § (1) bekezdés.

⁵⁴ A Polgári perrendtartásról szóló 1953. évi III. törvény (a továbbiakban: Pp.) 195. § (1) bekezdése.

⁵⁵ Az okirat-hamisítások megítélésével kapcsolatban nemrég a Kúria ugyan bizonyos szemszögből újszerű szempontokat hirdetett meg, de a *Be.* és a *Pp.* idézett szabályaiban foglalt előírások, amelyek szerint az *okirat* céltudatosan „bizonyításra készült és arra alkalmas irat”, közokiratot pedig csak „bíróság, közjegyző vagy más hatóság” állíthat ki, bírói jogértelmezéssel nem írhatók felül, mert ez az Alaptörvény 26. cikk (1) bekezdésébe ütközne, s közvetve sértené a „*nullum crimen sine lege*” elvét is.

rendőr szolgálati jelentése önmagában közokirat, szélesebb körben is teret nyert a büntető igazságszolgáltatásban. Mintha nemcsak egyesek hagynák ennek az iratnak a minősítésénél figyelmen kívül azt, hogy a kiállítójának a célja nem a jelentett tények igazolása, hanem az, hogy előljáróját tájékoztassa, és hogy az irat *nem is alkalmas* a benne foglalt tények bizonyítására, hiszen hitelt érdemlősége a kiállító hitelt érdemlőségétől függ. Mégis – mint a Fővárosi Nyomozó Ügyészség volt vezetője a *Gulyás-bizottság* előtt nyilatkozta – több rendőr ellen emeltek hamis tartalmú szolgálati jelentés miatt közokirat-hamisítás címén vádat, sőt azt is hozzátette, hogy nyolc rendőrt már el is ítélték.⁵⁹ Ha ez így van, tényleg van ok aggodalomra.

3. A magyar büntetőeljárás jogának már közel másfél évszázada alapelve a közvetlenség és a szóbeliség. Fayer László dr. azt is széles körben tudatosította, hogy ezt nem volt egyszerű érvényre juttatni.⁶⁰ Ennek ismeretében különös gondolatokat ébreszt azt olvasni fogdai befogadókkal és rendőrök szolgálati jelentéseivel kapcsolatban, hogy „[A] büntetőeljárásokban még a másodfokon eljáró fővárosi bírósági tanácsok sem vonták kétségbe az okmány valóságának tényét, és ezért azokat rendre a törvény szerinti igények esetében (sic!) az alapos gyanú tárgyi bizonyítékaként kezelték. Az ilyen közokiratok természetesen meghatározó bizonyító erőt képviseltek a bíróság elé állítás, a gyorsított, illetve rendes eljárásokban.”⁶¹ Ez a szöveg több szempontból is kifogásolható.

a) Összemossa az előzetes letartóztatási eljárásokat és az érdemi bűnpereket. Ami az előbbieket illeti: a miniszterelnöki megbízott a jelentésében bőségesen idéz a bennük hozott másodfokú végzések indokolásából, amelyekben visszatérő motívum az a büntetőeljárás jogi közhely, hogy a bizonyítékok bizonyító erejét csak a perbíróság értékelheti. Ezzel tehát a másodfokú bíróság seholy sem foglalkozott részletesebben, a gyanú megalapozott voltát nem vonta kétségbe. Nem is tehetne volna ezt, hiszen ígérkeztek a gyanú mellett szóló

bizonyítékok. Rámutatott viszont arra, hogy ígérkeznek ellenkező irányú bizonyítékok is. A döntést nem az határozta meg, hogy a gyanú bizonyíthatónak látszik; ez iránt az ellentétes bizonyítékok emlegetése inkább (burkoltan) kételyt ébresztett. A releváns elem az volt, hogy az előzetes letartóztatás felhozott jogcíme – a szökésnek, a bizonyítékok manipulálásának vagy a bűnismétlésnek a veszélye – mellett szólnak-e tények.

b) Az utolsó mondat feltétlenül hamis képet sugall a – talán nem mindig kifogástalanul – lezajlott büntetőperekéről.

A bűnösség kérdésében az elsőfokú bíróság mind a gyorsított, mind a rendes bírósági eljárásban szóbeli tárgyaláson, a bizonyítékok közvetlen vizsgálata és értékelése alapján, meggyőződése szerint köteles határozni. Ha nem így jár el, megsérti a büntetőeljárás kötelező szabályait, tehát törvénytelen („*error in procedendo*”) ítéleket.

Figyelmen kívül hagyja az ítélezés logikáját is.

A bíróságnak azt kell eldöntenie, hogy a bizonyítás eredményéhez képest mit fogad el való ténynek. Az „alapos gyanú”-nak már az elsőfokú eljárásban sincsen jelentősége. Itt nem feltételezések esélyeiről van szó a „mi történhetett?” kérdés jegyében, hanem a tárgyaláson közvetlenül megvizsgált bizonyítékok tükrében a vád tárgyává tett tények valóságáról kell döntenie, a másodfokú eljárásban pedig már nem is a vád, hanem az elsőfokú eljárás szabályszerűsége, az annak nyomán hozott ítélet ténymegállapításainak megalapozottsága és jogi értékelésük helyessége a vizsgálat tárgya. A fogdai befogadónak tehát a tárgyaláson semmiféle szerepe nem lehetett; valószínűleg fel sem olvasták őket és a bíróság egyáltalán nem foglalkozott velük.

A szolgálati jelentésekkel némiképp más a helyzet. Ezek ugyanis *bizonyítják azt, hogy az aláíró mit közölt a történetéről az előljárójával.*

A bizonyítás közvetlenségének követelménye folytán a jelentéstevőt a bíróság köteles a tárgyaláson tanúként, élőszóban kihallgatni. Ha a jelentésében leírt tényelőadás eltér attól, amit a vallomásában előad, az *eltérő kijelentés(ek)e*t fel kell olvasni, és magyarázatot kell tőle kérni rá(juk). A magyarázat tükrében a bíróság dönthet – a törvény értelmében *meggyőződése szerint* – a tanú vallomásának hitelt érdemlősége felől. Bárhogy dönt: köteles a logika szabályaival összhangban lévő racionális magyarázatban beszámolni arról, hogy az eltérő, vagy akár szöges ellentétben lévő kijelentések közül elfogadta-e valamelyiket hitelt érdemlőnek, s ha igen: *melyiket, és miért azt.*

A miniszterelnöki megbízott jelentése kevés szót veszteget a tévesnek minősített ítéletek fedezetét jelentő bírósági tárgyalási anyagra és a döntésnek a bíróság által adott indokolására. *Egyetlen olyan példát sem közöl, amely megmutatná, hogy miként tükröződik a hamisnak mondott „közokiratok” hatása az ítéletben kifejeződő bírói meggyőződés alakulásában. Ezért a semmisségi törvénynek azt az – egyébként a hatályos jogot figyelmen kívül hagyó – alapvető indokát, hogy az ítéletek tömegesen „kétes hitelességű közokiratokon alapultak”, semmi sem igazolja.*

⁵⁹ Dr. Falvai Zsolt e nyilatkozatát az akkori fővárosi főügyész, dr. Ihász Sándor és büntetőjogi helyettese, dr. Szoboszlai-Szász Richárd jelenlétében tette – mint ezt dr. Balsai István jelentése idézi. A *Gulyás-bizottság* jegyzőkönyvében nincs utalás arra, hogy ezt a jogértelmezést valaki kifogásolta volna.

⁶⁰ A Bűnvádi Perrendtartás 1872. évi javaslatára – amelynek egy változata „Sárga könyv” címmel jogszabályként működött 1900. január 1-jéig – ezt az elvet is tartalmazta, a Királyi Curia pedig „[K]érlelhetetlenül megsemmisített minden olyan végtárgyalást, melynek jegyzőkönyve a vizsgálati megállapításokra hivatkozást tartalmazott[.]” – írta. L. Fayer László dr.: *A magyar bűnvádi perrendtartás vezérfonala*, teljesen átdolgozott 3. kiadás az 1896. évi XXXIII. tc. alapulvételével, Franklin-társulat, Bp. 1905., 132. oldal.

⁶¹ Ld. Dr. Balsai István jelentésének VI. fejezetében. A mondat nehezen értelmezhető. Az okmányok *valóságát* – vagyis, hogy azokat az aláíró készítette – gondolom, a jelentés írója sem vonja kétségbe; a tartalom igaz voltát, vagyis a leírt események valóságát tagadja. „Az alapos gyanú tárgyi bizonyítéka” kifejezés értelme, tárgyi jelentése megfejthetetlen rejtély. Valószínűleg „gyanúra alapot nyújtó adat”-nak tekintették – amit, persze, nehéz lenne egy szolgálati jelentéstől elvitatni, ám nem hiszem, hogy sok bíró kezelte volna így a fogdai befogadókat.

A Civil Jogász Bizottságnak a Legfelsőbb Bíróság elnökéhez intézett megkeresésében egyebek mellett a vádirat nélküli bíróság elé állítás⁶² kapcsán tapasztalt törvénysértésekről esik szó. Így arról, hogy a határidő szorításában a bírák a védekezés részéről a térfigyelő kamerák felvételeinek, illetve a rendőrség által készített képi dokumentumoknak a beszerzésére vonatkozó indítványokat rendre elutasították; a rendőr tanúk terhelő vallomásaiban kimutatható ellentmondásokat nem a kellő alaposággal értékelték, hanem sablonos, semmitmondó érveléssel lényegtelennek minősítették. Egy vádlottat, aki a sérülését okiratokkal igazolta és a tanúskodó rendőrben felismerte a bántalmazóját, a bíró az adott szituációban fenyegetésnek ható módon arra figyelmeztetett: a védekezés joga nem terjed ki arra, hogy a tanút bűncselekmény elkövetésével vádolja.⁶³ A megkeresés szerint a bíróságok a rendőr tanúk szavahihetőségét rendre elvitathatatlanak értékelték. Ezért az érintettek – írta a Civil Jogász Bizottság – a pártatlan, tárgyilagos (azaz a tisztességes) pervezetés látszatának fenntartására sem törekvő bírósági tárgyalásokat „statiáriális” bíraskodásként élték meg. Az ilyen pervezetés – írták – a védekezés alkotmányos szabadságát kurtítja meg, és sérti a fegyveregyenlőség és a tisztességes eljárás követelményét.

A pervezetés vádlott által érzékelt hatásának eljárásjogi jelentőségét aligha lehet megbízhatóan felmérni. A bizonyítási indítványok elutasítása az ítélet ténybeli megalapozottságának fogalmkörében, és csak a többi bizonyítási anyag függvényében értékelhető. Az eljárási szabályok értelmében akár hatályon kívül helyezésre is okot adhat. Az irányukat tekintve ellentétes bizonyítékok bizonyító erejének összemérése azonban az elsőfokú bíróság privilégiuma, és ha az e körben adott magyarázata – a bizonyítékok értékeléséről adott indokolás – megfelelő, felülbíráhatatlan, míg ellenkező esetben ugyancsak hatályon kívül helyezésre lehet ok.

IV.

1. Az eddigi vizsgálódás alapot ad annak a kimondására, hogy 2006 őszén, a tömegmegmozdulások felszámolása idején sok jogtalan, sőt büntetendő cselekményt követtek el, sok eljárás indult, s ezekben a szokásosnál gyakoribb volt a hiba. Született néhány – bár a televíziós közvetítésekben látott bűncselekménygyanús cselekményekhez viszonyítva aránytalanul kevés – jogerős ítélet, melyekben részben rendőröket, részben magánszemélyeket (többségükben a tömegzavargások feltételezett résztvevőit) büntettek meg. Született továbbá egy törvény, amely a magánszemélyekkel szemben hozott jogerős ítéleteket semmissé nyilvánította, és egy alkotmánybírósági határozat, amely szerint ez a törvény összhangban van a semmisség jogintézményének sajátosságaival, és ezért sem sérti az Alaptörvényt.

Dr. Balsai István a jelentésében a hangsúlyokat saját

tos szempontok szerint átrendezte. Az egyik oldallal szemben nem fukarkodott sem a bírálatokkal, sem a negatív minősítő jelzőkkel, a másikat a ténykedéséről jobbára csak érintőlegesen szól. A rárótt feladat ismeretében ez természetesnek tekinthető. Az e háttérrel és az ahhoz igazodó modorban – inkább hangulatfestő szavakkal, mint tárgyyszerű tényadatokkal – lefestett „igazságszolgáltatás”-ról nem volt így hihető, hogy „kisiklott,” holott éppen az e fejezetben bemutatott tények igazolják, hogy az első fokon eljáró nyomozási bírák ugyan valóban zavarba jöttek, és sűrűn hibáztak, de a rendszerbe beépített kontroll (a jogorvoslati szisztéma) ezt rendre ellensúlyozta.

A jogászt a jelek szerint háttérbe szorította a politikus. Nem a szakmai következtetést vonta le az általa idézett bírósági határozatokból, és – nem törődve az eljárásjogi előírásokkal – egy kalap alá vett minden bírósági ténykedést, létrehozva a „kisiklott igazságszolgáltatás” hamis látomását.⁶⁴

Fokozza ezeknek a (tétélezük fel: akaratlan) ferdtételeknek⁶⁵ a hatását a „közokirat” fogalmának és az *ítéletekre gyakorolt hatásának* a (higgye, aki akarja: szintén akaratlan) semmivel nem igazolt *félremagyarázása*.

A semmisség jogintézményének – ha jogerős ítéletre, mint eljárási cselekményre vetítjük, a „lappangó semmisségnek” – sajátos conditio sine qua nonja egy olyan orvosolhatatlan fogyatékoság, amely hatályon kívül helyezésre (lenne) ok. Ennek a létezése azonban bizonyítandó.

Ha az Alkotmánybíróság ígéretéhez híven esetleg valóban tekintettel volt is a „semmisség jogintézményének sajátosságaira”, ennek nyoma a határozat indokolásában nem lelhető fel.

2. A törvényhozás mint hatalmi ág jogkörét az Alaptörvény 1. cikke szabja meg. Ennek (2) bekezdésének b) pontja szerint az Országgyűlés törvényeket alkot.

Az állam büntetőhatalma részben a büntetőtörvények alakításában, részben – az 1. cikk (2) bekezdése j) pontjának értelmében – a közkegyelem gyakorlása révén tartozik a törvényhozásra.

A 25. cikk szerint „(1) A bíróságok igazságszolgáltatási tevékenységet látnak el. [...] (2) A bíróság dönt a) büntetőügyben[.]”. E szabályokban ölt testet a hatalmi ágak megosztása.

⁶⁴ Akár szándékos csúsztatásra is lehetne következtetni abból, hogy a következtetés az egész vizsgált időszakra (2006. szeptember 18.–október 24.) és az „igazságszolgáltatás” egészére kivetítődik, holott a jelentésben idézett *legkésőbbi* nyomozási bírói végzés szeptember 25-én, a *legkorábbi* másodfokú végzés pedig szeptember 29-én kelt, és az elsőfokú végzéseket ugyanaz a néhány bíró hozta. A projekció tehát nyilvánvalóan sérti a logika szabályait.

⁶⁵ A Civil Jogász Bizottság is „rendőri tanúvallomások”-ról beszél; értelemszerűen tehát arról, hogy a szolgálati jelentések íróit a bíróság a tárgyaláson kihallgatta, nem a – tévesen közokiratnak mondott – jelentések, hanem a közvetlenség követelményének megfelelően megvizsgált tanúvallomások alapján ítélt. Így tehát az is inkább cáfolja, mint megerősíti a „közokiratok” bizonyításbeli szerepét illetően a miniszterelnöki megbízott jelentését.

⁶² Be. XXIV. Fejezet.

⁶³ Ez a figyelmeztetés az ilyen helyzetekben előírászerű; persze, nem könnyű úgy tenni eleget az előírásnak, hogy a kikötésnek ne legyen fenyegető felhangja.

A korábbi „igazságtételi” törvényhozás ehhez igazodott. A négy korábbi semmisségi törvény *kizárólag* olyan jogerős ítéleteket nyilvánított *ex lege* semmissé, amelyeknek – mint bírósági eljárási cselekményeknek – az orvosolhatatlan fogyatékosága kétségtelen volt, mert olyan anyagi jogszabályok alapján hozták őket, amelyek értékrendje a rendszerváltozás következtében érvénytelenné vált⁶⁶, vagy olyan eljárási szabályok szerint, amelyek nem feleltek meg az állam által vállalt nemzetközi kötelezettségeknek.⁶⁷ A „*lappangó semmisség*” létezésének (pontosabban az azt kizáró ok hiányának) megállapítását egyébként a bíraskodás, mint önálló hatalmi ág feladatkörébe utalták.⁶⁸

Az felelt volna meg az Alaptörvénynek most is, de a *semmisségi törvény* más – téves – utat választott.

A bűnösséget megállapító ítélet ténymegállapításainak alapjául szolgáló bizonyítékforrás mibenléte a ténymegállapítás valóságának szemszögéből érdektelen, s ezért az nem is lehet egy ítélet semmisségének oka. A tanú, vagy a tudomásközlést tartalmazó irat szerzőjének foglalkozása befolyásolhatja ugyan a szolgáltatott bizonyíték bizonyító erejét, hitelt érdemlőségét, de ezt a döntéshozónak (a bíróságnak) kell megítélnie. *Ténylegesen létező „lappangó semmisségi ok” tehát nem volt.*

Ennek hiányában a parlamenti többség valójában nem semmisségről határozott. Hatáskörét túllépve önkényes jogorvoslati fórumként lépett ugyan fel, és anélkül, hogy egyetlen diszkreditált tanút látott, és egyetlen tanúvallomást hallott volna, felülbírálta a bíróságnak a közvetlenül megvizsgált bizonyítékok hitelt érdemlőségéről hozott döntését. Ténylegesen azt a gondolatot fogalmazta meg, hogy a hivatalos személy elleni erőszak, a rongálás és a garázdaság büntetőjogi tilalmát a 2006. szeptember 18. és október 24. közötti időszakra vonatkozóan hatálytalannak, és az olyan tényeket jogi szempontból érdektelenné tekinti, amelyeket ezek vádjá alapján indított eljárásban állapított meg a bíróság. A tartalmilag kegyelmi aktust azonban morális döntésnek próbálta láttatni, és a döntés valódi jogi természetét, a „*semmisség*” szakkifejezés valódi jelentésétől eltérő értelmű használatával leplezte.⁶⁹

Szolgáljon mentségükre, hogy félrevezették őket.

Az Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottság (akkori) elnöke – nem biztos ugyan, hogy jobb tudomása ellenére, de az biztos, hogy *valótlanul* – azt állította, hogy a magyar jogrendszerben *a perújításon kívül* nincs a siker esélyével kecsegtető lehetőség ezeknek az ügyeknek az egyedi felülvizsgálatára. Elhallgat-

ta azt, hogy a 2002. évi I. törvény 224. §-a – nyilván az ő közreműködésével, hiszen akkor is képviselő volt⁷⁰ – beiktatta a *Be.*-be a 430–438. §-t „*Jogorvoslat a törvényesség érdekében*” címmel. Eszerint: „*A legfőbb ügyész a bíróság törvénysértő és jogerős határozata ellen a Legfelsőbb Bíróságnál a törvényesség érdekében jogorvoslatot jelenthet be, feltéve, hogy a jogerős határozat más jogorvoslattal nem támadható meg.*”

A módosító törvény javaslatához fűzött indokolás szerint e jogorvoslat – ha az Országgyűlés bevezeti – „*[a]z Alkotmánybíróság által megszüntetett törvényességi óvás és az ennek helyébe lépett felülvizsgálati eljárás között keletkezett űrt tölti ki, és ezáltal megoldhatóvá válik, hogy – elvileg – törvénysértő bírósági határozat ne váljék kiküszöbölhetetlenné.*”

Az Alkotmánybíróság tehát e határozatának meghozatala során – bár ígérte – nemcsak a semmisség jogintézményének sajátosságait, hanem a politikai célok megvalósítását szolgáló „*igazságtételi jogalkotási termék*”-nek az Alaptörvénnyel való összhangját sem jól ítélte meg.

3. A parlamenti többség nem mondta ki sem azt, hogy a hivatalos személy elleni erőszak, a rongálás és a garázdaság büntetőjogi tilalma 2006. szeptember 18. és október 24. között nem volt hatályban, sem azt, hogy az elítéltek tényszerűen nem valósították meg a terhükre rótt cselekményeket, mert minden terhükre valló tanú vallomása hamis volt. „*Csupán*” azt mondták ki (burkoltan, de értelemszerűen), hogy *mindazok a bírák, akik a rendőr tanúk vallomását más, megerősítő („corroboratív”) bizonyíték (pl. fénykép, tárgyi bizonyító eszköz, nem rendőr tanú vallomása stb.) nélkül elhitték, valamennyi alkalommal tévesen ítélték.* Sem a törvényjavaslat előterjesztői, sem az Alkotmánybíróság nem magyarázta meg: *miért és hogyan adja vissza az igazságszolgáltatás jogszerűségébe vetett társadalmi bizalmat egy olyan törvény, amely azt mondja ki, hogy a bírák rendre tévesen ítélték?*

V.

Nem lévén alkotmányjogász, a különvéleményben megfogalmazott alkotmányjogi megfontolásokhoz nincs mit hozzátennem, de az anyagi büntetőjog és a büntetőeljárás jog szempontjából végzett elemzés – mint látható – ugyanarra az eredményre vezet. Gondolom, nem egyedüli vagyok a „*szakmában*”, aki még emlékszik arra, milyen szakmai csemegék voltak az Alkotmánybíróság döntései. Nem egyedül gondolok tehát arra, hogy vajon ezután a testület egy olyan új mércét alkalmaz majd, amelyről ennek a határozatnak az alapján lehet fogalmakat alkotni?

⁶⁶ I. és II. Semmisségi törvény.

⁶⁷ IV. Semmisségi törvény.

⁶⁸ III. Semmisségi törvény.

⁶⁹ Nem merem feltételezni, hogy az Országgyűlésben senki nem volt jogtudományi (elméleti) szemszögből tisztában a kívánatosnak tartott és a ténylegesen alkotott jogszabályok jogi természeté közötti különbséggel, s ezért a tudatosságot kifejező „*leplezte*” kifejezés. Nem biztos azonban, hogy az adott helyzetben a tudatosság hiánya tárgyilag kedvezőbb, bár morálisan kétségtelenül az.

⁷⁰ Persze, lehetséges, hogy egy képviselő 9 év alatt elfelejti, hogy milyen törvény megalkotásában működött közre. Am egy parlamenti bizottság elnökével szemben talán mégsem túlzó elvárás, hogy egy – egyébként szakmájába is vágó és személyesen kezdeményezett – törvényjavaslat háttérének lelkiismeretesen utánanézzon, és ne adjon a jogrendszer tartalmát hátrányos megvilágításba helyező hamis felvilágosításokat róla.